

Zelik de Weldoener en Orke de Meier

Avrom Karpinovitsj

Zelik de Weldoener stond op een pesachochtend op met het vaste besluit dat het zo niet langer kon. Er moest orde geschapen worden bij het boevengilde van Wilne. De laatste tijd rees de zaak de pan uit. De vechtpartijen, de conflicten maakten het hele vak te schande. Respectabele dieven hadden hun manieren verloren. En dat allemaal vanwege de oorlog die Orke de Meier, zijn, Zelik's, eeuwige vijand, al een flink aantal jaren met hem voerde.

Zelik de Weldoener was voorzitter van de Broedervereniging, waartoe de belangrijkste Wilner onderwereldfiguren behoorden, zoals Elinke de Lange, Tsotske de Aas, Tevke Komeet, allemaal mensen van naam, die bang waren voor God noch mensen.

Orke de Meier was evenmin voor een kleintje vervaard. Hij was voorzitter van de andere misdadigersvereniging, die De Gouden Vlag heette. Daar hadden zich, om de waarheid te zeggen, de simpele vakbroeders genesteld, die zich tevredenstelden met gerolde portemonnees of nat wasgoed van een zolder. Het waren kleinere dieven, maar ze hoorden wel degelijk tot de branche.

Orke de Meier wilde zichzelf graag vergelijken met Zelik de Weldoener. Hij werd verteerd door jaloezie. Zelik had het monopolie op uit Litouwen gesmokkelde tabak; bovendien was hij een heler van formaat, de afnemer van alle gestolen goed in de stad. Als je je gestolen spullen terug wilde zien, was Zelik het adres. Vandaar ook zijn bijnaam 'de Weldoener'. Heel Wilne had respect voor hem, want zonder hem kon je niets beginnen. Hij was kind aan huis bij dokter Wigodski, die alle armen van Wilne onder zijn hoede had en erop toezag dat hun geen onrecht werd aangedaan. Zo hadden ze een eenzaam weesmeisje haar

hele bruidsschat afgepakt die ze onder een matras had verstoppt, terwijl de 'statuten' van de Broedervereniging toch bepaalden dat je niet mocht stelen van wezen, weduwen en de Sjnipisjiker¹ rabbijn; of ze hadden zomaar een ambachtsman in de armoede gestort, een broekenmaker, door zijn naaimachine van hem te stelen.

Zelik de Weldoener had het ook voor het zeggen in het slachthuis, waar vee werd geslacht voor alle slaggers. Voor elk rund kreeg Zelik een percentage, om te zorgen dat het vlees ter bestemder plekke kwam, en niet van de wagen werd gehaald en ergens anders heen werd gebracht. Zeliks bende bewaakte de weg van het slachthuis naar de slaggers, om te voorkomen dat de wagen zou verdwalen.

Orke de Meier was jaloers op Zelik en droomde ervan heel Wilne te bestrijken zodat iedereen zou weten wie de baas was in de stad. Daarbij was hij ook nog eens jaloers vanwege het teruggeven van gestolen goed. Daar verdiende Zelik goed aan en toch werd hij beschouwd als weldoener, terwijl de politie slechts proces-verbaal opmaakte, maar het verlies niet ongedaan kon maken.

*

Jarenlang had Zelik de Weldoener geen woord gewisseld met Orke de Meier. Er had zich zo'n berg grieven opgestapeld dat er niet overheen te klimmen viel. En nu had Orke een spion naar Zelik gestuurd, zogenaamd om brandewijn te drinken en wat te proeven van de *kisjke* – de pens – die Zeliks vrouw vakkundig had toebereid. Ze dreef een kroeg op de Glezerstraat en verder nam ze altijd de *tsjolntn* – de sjabbatschotels – van de hele buurt aan en zette die bij haar in de oven. Voor een paar cent konden de huisvrouwen er zeker van zijn dat hun *tsjolnt* niet rauw of met bleke aardappels uit de oven kwam.

Bij Zelik in de kroeg kwamen de belangrijke figuren van de bende, zoals Jankl Vishaak, Tovsje de Engel en anderen. Daarom wilde de spion graag horen wat er besproken werd, en zo mogelijk iets opvangen in verband met een zaak. Iedereen wist dat de spion, Misjke Napoleon, een man van Orke was, en dat je voor hem moest oppassen. Maar desondanks knaagde het hevig aan Zelik. Hij zou nooit op de gedachte zijn gekomen iemand te sturen om erachter te komen wat Orke, zijn

eeuwige vijand, in zijn schild voerde! Het was toch altijd een soort ongeschreven regel geweest in de Wilner onderwereld dat je je niet met elkaars zaken bemoeide.

Zelik dronk zijn glas cichorei leeg aan een tafeltje in de kroeg en besloot met Orke de Meier te gaan praten – want zo kon het niet langer. Gisteren nog had dokter Wigodski hem ontboden en hem flink de les gelezen: hoe zat het? De Poolse kranten schreven dat ze schoon genoeg hadden van de joodse onderwereld. Er ging geen nacht voorbij zonder een diefstal. Pas was er nog een duur paard ontvreemd, een mustang, uit een stal die behoorde bij het zesde legionairsregiment. Het paard had dienstgedaan bij alle parades. Om de sporen uit te wissen hadden ze het paard aan elke hoef een viltlaarsje met een overschoen aangedaan...

Zelik had geprobeerd de joodse misdadigers van Wilne te verdedigen, betoogd dat de Poolse boeven Janek de Bas en Kazimierz de Priester ook geen heiligen waren. Ze braken in één nacht meer sloten open dan het hele joodse dievengilde. Hij herhaalde ook wat Reb Kivele, de rabbijn van de onderwereld, had gezegd: dat hij zou wensen dat alle joden zo fatsoenlijk waren als de dieven in Wilne. Dokter Wigodski was echter niet onder de indruk van Zeliks argumenten en eiste dat de dieven van beide partijen zich zouden verenigen, dan zou er misschien orde op zaken gesteld kunnen worden, met één iemand die de baas was.

*

Zelik stond op het punt om naar binnen te gaan bij de kroeg van Itske de Pudding, waar Orkes jongens zaten. Hij wilde iemand van hen vragen bij Orke aan te kondigen dat hij, Zelik de Weldoener, hem wilde ontmoeten. Zelik zag de opengesperde ogen van de boeven in de kroeg al voor zich. Al jaren meden ze elkaar als de pest. En nu kwam daar opeens Zelik opdagen, die zijn trots aflegde en vroeg of ze elkaar konden zien.

Zelik was al bijna over de drempel van de kroeg gestapt, toen plotseling Mendke de Stotteraar, een van zijn trouwste soldaten, hem

tegemoetkwam, hem bij de mouw pakte en stamelde: 'Ze-lik! Ga niet naar b-binnen! Ze m-maken je dood!'

Zelik begreep niet wat Mendke bedoelde en vroeg: 'Wie dood? Wat dood?'

Mendke was ternauwernood op adem gekomen, maar stamelde verder: 'Ik... ik k-k-kom van het s-s-slachthuis. Chaimke heeft Ze-Zerach de v-v-vilder neergestoken! Ze sch-sch-schreeuwden daar om wr-wr-wraak!'

Zelik kreeg een schok, niet vanwege de wraak, maar omdat Chaimke, zijn zoon, een mes had gebruikt. Hij had hem gewaarschuwd dat hij geen geweld moest gebruiken, omdat hij een kind van zijn vader was en zich netjes moest gedragen.

Chaimke was in dienst bij zijn vader, hij moest bij de slachters de maandelijkse bijdrage ophalen voor het beschermen van de waar tegen vreemde handen. En dan greep hij naar een mes!

De kroeg ging Zelik niet meer binnen. Zerach de vilder was een zwager van Orke. Op de terugweg naar huis vertelde Mendke Zelik wat er was voorgevallen in het slachthuis.

Chaimke was om het geld gekomen. Toen was Zerach de slachter gaan schelden, dat ze er genoeg van hadden! Dat ze niet meer zouden geven! Dat ze zich niet meer zouden afbeulen voor Zelik de Weldoener met zijn gevolg.

Het ene woord haalde het andere uit en toen had Zerach de bijl tegen Chaimke opgeheven. Die had vervolgens een mes getrokken en Zerach onder zijn schouderblad geraakt. Voordat hij naar het ziekenhuis was vervoerd, was Zerach er nog in geslaagd uit te roepen: 'Chaimke, de duivel mag je halen! Zeg tegen je vader dat er bloed zal vloeien! We zullen wraak nemen!'

*

Nu was de oorlog tussen de twee partijen op alle fronten losgebarsten. Waar ze elkaar maar tegenkwamen, werd er gevochten, geslagen. De oorlog was begonnen bij Frost in de dansles, waar de jonge generatie zich bekwaamde in de tango en de wals. Van een lelijk woord aan het adres van Jentke, Zeliks jongste dochter, was men overgegaan op droge

klappen, totdat Frost de politie erbij had geroepen en de deuren van de dansschool op slot had gedaan.

Vervolgens gingen onderwereldfiguren als woestelingen tekeer op een zaterdagavondvoorstelling in het Joodse Theater. Er was juist een opvoering van *Bandiet-gentleman*, een spektakelstuk met zang en dans. Eerst dacht het publiek dat het geschreeuw en gevloek tussen de jongens van Zelik en Orke bij de voorstelling hoorde, maar toen beide partijen stoelen begonnen te vernielen, liep het theater in één minuut leeg. Alleen in de engelenbak waren de zware jongens nog overgebleven. De acteur Ben Tsion Witler smeekte vanaf het podium: 'Hooggeëerd publiek, we gaan door met de voorstelling!' Het hooggeëerde publiek was echter bang en ging er zo snel mogelijk vandoor, om klappen te ontlopen.

Men was nog niet bijgekomen van het gevecht in het theater of er volgde alweer een nieuw incident, dat de hele omgeving in rep en roer bracht, van de Jatkeverstraat tot aan Zawalne.

Orke liep door de hele stad rond te bazuinen dat hij Zelik met al zijn weldaden wilde begraven. Hij had samen met zijn 'strategen' een plan bedacht: ze hadden in Zeliks oven een tsjolnt binnengesmokkeld, en in die tsjolnt zat een handgranaat verstopt. Toen de oven brandde, ontplofte de granaat en alle tsjolntn vlogen de lucht in. Het gejammer van de huisvrouwen was tien straten verderop nog te horen. Ze schreeuwden dat het geboefte op handen en voeten moest gaan zitten en de tsjolntaardappels van de grond moest opeten... De boeven, de dieven van beide kanten, brachten de stad in rep en roer.

*

Een week voor Pesach was de oorlog nog steeds aan de gang. Het ene onrecht bracht het andere voort. Zelik de Weldoener en Orke de Meier hadden de controle over hun verenigingen verloren. Het waren de kleine visjes van beide kanten die naar boven kwamen zwemmen om te laten zien wat een helden ze waren. Ze hieven onafgebroken de vuisten tegen elkaar op. De stad had geen rust. Elke boef, een willekeurige zakkenroller of zomaar een simpele dief, wilde laten zien dat hij ook wat te vertellen had.

Zelik deed nog één poging om Orke te ontmoeten en een zakelijk gesprek met hem te voeren. En dokter Wigodski drong er bij hem op aan dat ze een eind aan de oorlog zouden maken, want joden hadden zonder dat ook al genoeg zorgen: de politie oefende van alle kanten druk uit. Joodse kippenverkoopsters werden van de markt verdreven. Joodse studenten werden geslagen.

En zo had Zelik het klaargespeeld om Orke de Meier bij hem aan tafel te krijgen. Dat was hem niet gemakkelijk gevallen. Maar mensen uit de branche hadden bemiddeld en Orke was zachter geworden.

Eerst stonden ze tegenover elkaar bij Zelik in de kroeg en keken elkaar aan. Als puntje bij paaltje kwam, had Orke toch respect voor Zelik. Diep in zijn hart wist hij dat Zelik meer voorstelde dan hij. Hij wilde er echter in de ogen van zijn vijand niet uitzien als een zielenpoot. Zelik was lang, uit de kluiten gewassen, stevig, en Orke was klein, ook al getuigde zijn pezige figuur ervan dat hij in staat was een vuist te incasseren.

Op hen na was er niemand in de kroeg. Zelik had zijn vrouw bevolen niemand van de stamgasten binnen te laten. Ze bracht naar het tafeltje waar de twee zich ten slotte aan hadden gezet twee borden gebraden kishke, een flesje brandewijn en glazen. Tussen twee glazen brandewijn zei Zelik tegen Orke: 'De hele stad lacht ons uit. We zijn aan het kissebissen als schooljongetjes. Als wijzelf ons niet fatsoenlijk gedragen, wie zal het dan wel doen? Er is toch al eens eerder zo'n zaak geweest, weet je nog? Toen ze het plan beraamd hadden om het zootje van de rijke Leibovitsj te ontvoeren en losgeld te eisen. Toen heb ik verordend dat dat niets voor Wilne was. Zo'n boevenstreek is goed voor Chicago, maar niet voor ons! Je moet begrijpen dat Wilne niet zomaar een stad is. Wilne is... tja, hoe zal ik het je zeggen? Wilne is een stukje joodse wereld! En haar naam mogen we niet te schande maken!'

Orke wilde iets in het midden brengen, maar Zelik gaf hem geen kans: 'Luister jij maar liever naar wat ik zeg: er moet een eind komen aan de oorlog! Als je soms een gezamenlijke overeenkomst wilt maken, kom binnen, dan kunnen we erover praten. Eén ding moet je nooit vergeten: we zijn wat we zijn, maar we zijn voor alles Wilners! Alleen daarom moeten alle boeven zich koest houden!'

Zelik de Weldoener proostte met Orke de Meier met het laatste glaasje brandewijn en riep uit: 'Ga je boeven vertellen dat er vrede moet komen! Voor de eer van Wilne.'

¹ Sjnipisjik was een buitenwijk van Wilne waar volgens de overlevering sukkels woonden.

Vertaling: Hilde Pach

Uit: *Grine medine* 30 (maart 2008)